

Diskriminacija dėl negalios: Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir ES teisė

ES nediskriminavimo teisės taikymas
ERA vėbinaras teismų sistemos darbuotojams, 2020 m. birželio 5 d.

DR. ANGELA VERNIA
BARI TEISMO DARBO BYLŲ TEISĖJA

Mokymai rengiami pagal Europos Komisijos 2014-2020 m. programą „Teisės, lygybė ir pilietybė“

1

Santrauka

- Reglamentavimo evoliucija
- 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis
- ES apsaugos nuo diskriminacijos dėl negalios sistema remiantis Direktyva 2000/78/EB ir JT Neįgaliųjų teisių konvencija
- Negalios apibrėžtis
- Tinkamos sąlygos
- Baigiamosios pastabos

2

Amsterdamo sutartis, Nicos chartija

Lygybės pagrindų direktyva

- **1999 m.:** Amsterdamo sutarties 13 straipsnyje (dabar SESV 19 straipsnis) pirmą kartą numatytas **diskriminacijos** dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, amžiaus, seksualinės orientacijos ir **negalios uždraudimas**
- **2000 m.:** Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija
 - **21 straipsnis. Diskriminacijos uždraudimas:** „Draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, **negalios**, amžiaus, seksualinės orientacijos.“
 - **26 straipsnis. Neįgaliųjų asmenų integravimas:** Europos Sąjunga „pripažįsta ir gerbia **neįgaliųjų asmenų teisę** naudotis priemonėmis, užtikrinančiomis jų nepriklausomumą, socialinį bei profesinį integravimą ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime“
 - **Direktyva 2000/78/EB (Lygybės pagrindų direktyva):** kova su diskriminavimu dėl religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos užimtumo ir profesinėje srityje

Lisabonos sutartis

- **2009 m. Lisabonos sutartyje (SESV 19 straipsnis)** pritariama nuostatai, kuria ES suteikiama kompetencija „kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, **negalios**, amžiaus arba seksualinės orientacijos“
- Ja taip pat įtvirtinta vadinamoji **horizontalioji nediskriminavimo sąlyga (SESV 10 straipsnis):** „Nustatydamą ir įgyvendindama savo politikos kryptis ir veiksmus, Sąjunga siekia kovoti su bet kokia diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, **negalios**, amžiaus arba seksualinės orientacijos.“
- Šia nuostata, ją taikant negaliai, kovą su diskriminacija siekiama integruoti į visas ES politikos kryptis ir veiksmus (pareiga *integruoti*)
- **Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 1 dalyje** Nicos chartijai suteikta **tokia pat teisinė galia, kaip ir Sutartims**, ir dėl to ji tampa pirminės teisės šaltiniu: „Sąjunga pripažįsta 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje <...> išdėstytas teises, laisves ir principus; Chartija turi tokią pat teisinę galią, kaip ir Sutartys.“

JT Neįgaliųjų teisių konvencijos ratifikavimas

- **2009 m.:** ES prisijungimas prie 2006-12-13 JT Neįgaliųjų teisių konvencijos
- Ratifikuota Tarybos 2009-11-26 sprendimu 2010/48/EB, JT pateikta 2010-12-23
- Įsigaliojimo ES teisinėje sistemoje data: 2011-01-22
- **JT Neįgaliųjų konvencijos 5 straipsnio „Lygybė ir nediskriminavimas“ 2 dalis:** „Valstybės, Konvencijos šalys, draudžia bet kokią diskriminavimą dėl negalios ir garantuoja neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą teisinę apsaugą nuo visų rūšių diskriminacijos“

JT Konvencijos ir ES teisės santykis

- JT Konvencija priskiriama **mišriems susitarimams**, tai yra, tarptautinėms sutartims, dėl kurių ES derisi su trečiosiomis šalimis ir kurių tikslai iš dalies patenka į išimtinę ES kompetencijos sritį ir iš dalies į valstybių narių kompetenciją
- „<...> Bendrijos, valstybių narių ir trečiųjų šalių vardu sudaryti mišrūs susitarimai Bendrijos teisėje turi tokį patį statusą kaip ir tik Bendrijos vardu sudaryti susitarimai, tiek, kiek jų nuostatos patenka į Bendrijos kompetencijos sritį“ (ESTT sprendimas *Etang de Berre* 2004-10-07, byla C-293/2003)
- Ratifikavus, Konvencija tapo **ES teisės sudedamąja dalimi** (žr. ESTT sprendimą *HK Denmark* 2013-04-11, sujungtos bylos C-335/11 e C-337/11)
- Remiantis SESV 216 straipsnio 2 dalimi, ES sudarius tarptautinius susitarimus, jie yra privalomi jos institucijoms ir atitinkamai turi viršenybę pačios ES aktų atžvilgiu
- **Šaltinių hierarchijoje** Konvencija, būdama mišriu susitarimu, yra laikoma **tarpiniu šaltiniu**: žemesnės galios nei Sutartis, tačiau aukštesnės nei ES antrinės teisės aktai

JT Neįgaliųjų teisių konvencijos poveikis ES teisei: aiškinamoji svarba

- Teismas nuolat tvirtina, kad JT Neįgaliųjų teisių konvencija, nors ir būdama sudėtinė ES teisės dalimi, neturi tiesioginio poveikio; ji yra „**programinio pobūdžio**“, o jos nuostatos **nėra „besąlygiškos ir pakankamai tikslios** <...> todėl jos **neturi tiesioginio poveikio** Sąjungos teisei“ (ESTT 2013-11-07 sprendimas *Z. v. A Government Department*, byla C-363/12, 88 ir tolesni punktai; ESTT 2014-05-22 sprendimas *W. Glatzel v. Freistaat Bayern*, C-356/12, 69 punktas)

- Tačiau, atsižvelgiant į **nuoseklaus aiškinimo** principą, Konvencija turi svarbios **aiškinamosios reikšmės** (SESV 216 str. 2 d.: „Sąjungos sudaryti susitarimai yra privalomi Sąjungos institucijoms ir valstybėms narėms“), o tai reiškia, kad

- 1) ES (ir nacionaliniai) teisės aktai turi būti aiškinami laikantis JT Neįgaliųjų teisių konvencijos (ESTT 2013-04-11 sprendimas *HK Denmark* cit.; ESTT 2013-11-07 sprendimas *Z. v. Vyriausybės departamentas*; ESTT 2013-07-04 sprendimas *Komisija v. Italija*)

- 2) Jei antrinio teisės akto tekstas gali būti aiškinamas keliais būdais, kai įmanoma, viršenybė turi būti teikiama aiškinimui, pagal kurį ši nuostata atitiktų Konvencijos nuostatas

- 3) Visos Sąjungos institucijos, plėtodamos, įtvirtindamos ir aiškindamos Sąjungos teisę, privalo laikytis JT Neįgaliųjų teisių konvencijos

ES apsaugos nuo diskriminacijos dėl negalios sistema: Direktyva 2000/78/EB

Direktyva 2000/78/EB siekiama nustatyti **kovos sudiskriminavimu** dėl religijos ar įsitikinimų, **negalios**, amžiaus ar seksualinės orientacijos užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus

Ja remiantis, diskriminavimas, *inter alia*, dėl negalios gali pakenkti Sutarties tikslų įgyvendinimui, ypač **siekti pakankamai didelio užimtumo ir socialinės apsaugos lygio**, gerinti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę, siekti ekonominės ir socialinės sanglaudos bei vienybės, ir laisvo asmenų judėjimo.

Direktyva 2000/78/EB: taikymo sritis

- Direktyva taikoma **visiems asmenims** tiek **valstybiniame**, tiek **privačiame sektoriuje**, įskaitant valstybines įstaigas (**3 straipsnis**):
 - a) **įsidarbinant, savarankiškai įsidarbinant ar darbo sąlygoms**, įskaitant paaugštinimą;
 - b) galimybei gauti visų rūšių ir visų lygių **profesinį orientavimą ir mokymą**;
 - c) **įdarbinimui ir darbo sąlygoms**, įskaitant atleidimą iš darbo ir atlyginimą;
 - d) narystei ir **dalyvavimui darbuotojų ar darbdavių organizacijose**
- Ši direktyva netaikoma jokios rūšies išmokoms, mokamoms pagal valstybines ar panašias sistemas, įskaitant valstybinio socialinio draudimo ar socialinės apsaugos sistemas.

Direktyva 2000/78/EB: apibrėžtys

- **Tiesioginė diskriminacija (2 str 2 d. a p.):** kai dėl **negalios su vienu asmeniu elgiamasi mažiau palankiai nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti elgiamasi su negalios neturinčiu asmeniu**
- **Netiesioginė diskriminacija (2 str. 2 d. b p.):** kai dėl **akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar taikomos praktikos tam tikrą negalią turintis asmuo gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys**
- **Priekabiavimas (2 str. 3 d.):** nepageidaujamu su negalia susijusiu elgesiu įžeidžiamas **neįgalaus asmens orumas ir pažeidžiama laisvė**, t. y. sukuriamas **bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka**.
- **Nurodymas diskriminuoti (2 str. 4 p.)** asmenį dėl negalios

Direktyva 2000/78/EB: Samprata ir pateisinimas

- **Subjektyvusis elementas nereikšmingas:** diskriminacija vertinama objektyviai, kitaip tariant, reikšmingas yra mažiau palankus elgesys su tam tikrai saugomai kategorijai priklausančiu darbuotoju, o ne už diskriminaciją atsakingo asmens neteisėtas požiūris
- **Netiesioginė diskriminacija** gali būti laikoma pateisinama, jei (2 str. b p.):
 - i) tas sąlygas, kriterijus ar taikomą praktiką objektyviai pateisina **teisėtas tikslas**, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis;
 - ii) tam tikrą negalią turinčių asmenų atžvilgiu darbdavys pagal nacionalinius teisės aktus yra įpareigotas imtis atitinkamų priemonių, kad būtų pašalinti dėl tokių sąlygų, taikomų kriterijų ar praktikos susidarę nepatogumai.

Direktyva 2000/78/EB: neįgaliesiems tinkamos sąlygos

- 5 straipsnis: **prireikus konkrečiu atveju** darbdaviai imasi **tinkamų priemonių, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos gauti darbą, dirbti, kilti tarnyboje arba mokytis**, nebent dėl tokių priemonių būtų **neproporcingai apsunkinamos darbdavio pareigos** (20-21 konstatuojamosios dalys; žr. toliau). Pareigos nėra neproporcingai apsunkinamos, jei jam pakankamai atlyginama konkrečios valstybės narės neįgalumo politikos srityje numatytomis priemonėmis.
- Nėra nieko konkretaus nurodyta, kokios yra **pagrįstų priemonių nesiėmimo pasekmės**, tačiau būtų galima įrodinėti aiškinant, kad tai patenka į diskriminavimo sąvoką (žr. toliau)

JT Neįgaliųjų teisių konvencija: nediskriminavimo principas

- Nediskriminavimo principas (**3 straipsnis. Bendrieji principai**) yra pagrindinis Konvencijos principas
- 3 straipsnis turi būti aiškinamas kartu su:
 - **5 straipsnio** 1 dalimi: Valstybės, Konvencijos šalys, pripažįsta, kad **prieš ir pagal įstatymus visi asmenys yra lygūs ir turi teisę** į lygiavertę įstatymų apsaugą ir teisę vienodai naudotis įstatymų teikiamomis galimybėmis **be jokio diskriminavimo**
 - 2 dalimi: **Valstybės, Konvencijos šalys, draudžia bet kokią diskriminavimą dėl negalios** ir garantuoja neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą teisinę apsaugą nuo visų rūšių diskriminacijos
- 5 straipsnyje įtvirtinta teisė nebūti diskriminuojamam ir valstybių, Konvencijos šalių, pareiga užtikrinti, kad šio principo būtų laikomasi jų nacionaliniuose įstatymuose

13

JT Neįgaliųjų teisių konvencija: nediskriminavimas ir lygybė

- **5 straipsnis**
- Ne „formalios“, o „tikrosios“ lygybės modelis
- „**Įtraukios**“ lygybės įtvirtinimas (Bendroji pastaba Nr 6, priimta 2018-03-09):
 - Pripažinimo aspektas: visų žmonių orumo ir jų galimo priklausymo skirtingoms kategorijoms („sąveikos“) pripažinimas, kova su stereotipais, išankstinėmis nuostatomis ir smurtu
 - Dalyvavimo aspektas: socialiai remtinų grupių socialinės svarbos pripažinimas ir veiksmingos socialinės integracijos skatinimas
 - Teisingo perskirstymo aspektas: nepalankios ekonominės-socialinės padėties problemos sprendimas
 - Sąlygų pritaikymo aspektas kaip priemonė žmogaus orumui užtikrinti

14

JT Neįgaliųjų teisių konvencija: diskriminacijos dėl negalios uždraudimas

- **2 Straipsnis. Apibrėžtys**

- Diskriminacija dėl negalios – bet koks išskyrimas, atskirtis ar apribojimų taikymas dėl negalios, kuriais siekiama arba dėl kurių pabloginamos ar panaikinamos sąlygos pripažinti visas žmogaus teises ir pagrindines laisves ar naudotis jomis **kaip ir kitiems asmenims** politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje.
- Apima **visų formų diskriminaciją**, įskaitant **atsisakymą sudaryti neįgaliesiems tinkamas sąlygas**

15

JT Neįgaliųjų teisių konvencija: tinkamos sąlygos

- **Pareiga sudaryti tinkamas sąlygas**

- Konvencijos 5 str 3 d: Siekdamos skatinti lygybę ir panaikinti diskriminaciją, **valstybės, Konvencijos šalys, imasi visų reikiamų veiksmų, kad neįgaliesiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos**
- Konvencijos 2 straipsnyje **tinkamos sąlygos** apibrėžiamos kaip **būtinai ir tinkami** pakeitimai ir **pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta** ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę **kaip ir kitiems asmenims naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis** ar galimybę užtikrinti šias teises ir laisves

16

Diskriminacijos dėl negalios uždraudimas: Bendroji pastaba Nr 6 (2018)

- **Tiesioginė** diskriminacija /**Netiesioginė** diskriminacija /**Priekabiavimas** (įskaitant patyčias ir susijusias jų internetines formas, pvz., *neapykantą internetinėje erdvėje*)
- **Daugialypė** diskriminacija, kai asmuo diskriminuojamas dėl dviejų ar daugiau veiksnių: **Įprastinė** daugialypė: subjektas diskriminuojamas dėl dviejų ar daugiau veiksnių, tačiau kiekvienas diskriminavimo veiksmas vyksta skirtingu metu ir kiekvieną kartą dėl skirtingų veiksnių; **papildoma**: diskriminuojama ta pačia proga, tačiau dėl skirtingų veiksnių, kurie vienas kitą papildo, tačiau išsaugo savo savitumą; kiekvienas veiksnys diskriminaciją sustiprina (pvz., jauna užsienio tautybės akla darbuotoja, kurios darbdavys darbo užmokesčio nedidina asmenims iki 35 metų, jutimo sutrikimų turintiems asmenims arba kitų tautybių asmenims); **sąveikinė**: patiriama dėl daugelio sąveikaujančių veiksnių, kurių nebeįmanoma atskirti (pvz., atsisakymas suteikti akla moteriai teisę pasinaudoti šeimos planavimo paslaugomis)
- Diskriminacija prieš asmenis, kurie yra neįgalūs, turėjo negalią arba ji gali atsirasti ateityje
- Diskriminacija dėl **ryšių**: prieš asmenis, kurie siejasi su neįgaliaisiais
- Diskriminacija **atsisakant tinkamai pritaikyti sąlygas**

17

JT Neįgaliųjų teisių konvencija ir ES teisė Negalios apibrėžtis

- **JT Neįgaliųjų teisių konvencija** – baigtinė sąryšinio pobūdžio neįgalumo samprata
- **1 straipsnio 2 dalis: Neįgalieji** – tai asmenys, turintys **ilgalaikių** fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie **drauge su kitomis įvairiomis kliūtimis** gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai **dalyvauti visuomenėje** tokiomis pat kaip ir kitų asmenų sąlygomis
- **Preambulės e dalis: negalios** sąvoka vis dar plėtojama ir šią sąvoką formuoja asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, požiūrio į juos ir aplinkos sudaromų **kliūčių**, trukdančių tokiems asmenims kaip ir kitiems žmonėms visapusiškai ir veiksmingai **dalyvauti visuomenėje, sąveikos**
- Atsisakyta „**medicininio**“ negalios modelio, kuriame pagrindinis dėmesys skiriamas asmens negaliai ir funkciniam apribojimams (= neįgalusis – problema, gydymas arba pagalba – išeitis)
- Perėjimas prie „**socialinio**“ negalios **modelio**: diskriminacija kyla dėl neįgaliesiems visuomenės sudaromų kliūčių ir visuomenės nepritaikymo prie jų poreikių
- „**Žmogaus teisių**“ modelis (**Bendroji pastaba Nr 6**): negalia – „socialinis konstruktas“, o sutrikimai negali būti pagrindu žmogaus teisėms paneigti ar apriboti; neįgalieji teisėmis naudojasi lygiais pagrindais su kitais, o ne kaip labdara; negalia yra vienas iš kelių tapatybės aspektų

18

Negalios sąvoka ES teisėje

- Direktyvoje 2000/78/EB nėra įtvirtinta **negalios („sutrikimo“)** apibrėžtis
- Plėtojant negalios sampratą ir jos aiškinimą strateginis vaidmuo teko (ir tenka) **Teisingumo Teismui**
- ESTT 2006-07-11 sprendimas *Chacón Navas* byloje C-13/05
- ESTT 2008-07-17 sprendimas *Coleman* byloje C-303/06
- ESTT 2013-04-11 sprendimas *HK Denmark* sujungtose bylose C-335/11 ir C-337/11
- ESTT 2014-12-18 sprendimas *Kaltoft* byloje C-354/13
- ESTT 2013-11-07 sprendimas *Z c. A Government department* byloje C-363/12
- ESTT 2016-12-01 sprendimas *Daouidi* byloje C-395/15
- ESTT 2017-03-09 sprendimas *Milkova* byloje C-406/15
- ESTT 2018-01-18 sprendimas *Ruiz Conejero* byloje C-270/16

19

ESTT 2006-07-11 sprendimas *Chacón Navas* byloje C-13/05

- Teismas negalios sąvoką (Direktyvoje vartojamas išsireiškimas neįgalumas), kuri yra aktuali remiantis Direktyva, apibrėžia kaip „**apribojimą, kurį ypač lemia fiziniai, protiniai arba psichiniai sutrikimai ir kuris apsunkina atitinkamo asmens dalyvavimą profesiniame gyvenime**“ (43 p.)
- Kad apribojimas būtų priskirtas „negalios“ sąvokai, turi egzistuoti tikimybė, jog jis yra **ilgalaikis** (45 p.)
- Direktyvoje vartojama sąvoka „neįgalumas“, kuri skiriasi nuo sąvokos „liga“. Dėl šios priežasties šių sąvokų negalima paprasčiausiai tapatinti
- Asmuo, darbdavio atleistas vien dėl ligos, nepatenka į bendrąją Direktyvos 2000/78/EB numatytą sistemą

20

Chacón Navas. Kritinės pastabos

- Sprendime *Chacón Navas* pateikta negalios apibrėžtis pagrįsta **medicininiu** negalios **modeliu**
- Remiantis šia apibrėžtimi, **nepalankią padėtį** lemia asmens turimas „**sutrikimas**“ ir būtent sutrikimas apsunkina dalyvavimą profesiniame gyvenime
- Problemą kelia sutrikimą turintis asmuo, o ne visuomenės reakcija į sutrikimą

21

ESTT 2013-04-11 sprendimas *HK Denmark*, C-335/11 e C-337/11

- Darydamas aiškį nuorodą į JT Neįgaliųjų konvencijos 1 str. 2 d., Teismas teigia, kad **sąvoka „negalia“** pagal **Direktyvą 2000/78** turi būti suprantama kaip apimanti „[ilgalaikį] apribojimą, visų pirma lemiamą **fizinių, protinių arba psichinių sutrikimų**, kurie **kartu su įvairiomis kliūtimis** gali **trukdyti** šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti **profesiniame gyvenime tokiomis pat kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis**“ (38 p.)
- Fiziniai, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimai turi būti „**ilgalaikiai**“

22

HK Denmark. Kritinės pastabos

- Teisingumo Teismas atsisako medicininio negalios modelio ir pripažįsta **socialinį modelį**
- Teigiama nuoroda į JT Neįgaliųjų teisių konvencijos preambulės e dalį ir 1 straipsnį – pripažįstama, kad „negalios sąvoka vis dar plėtojama“ ir kad „šią sąvoką formuoja asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, požiūris į juos ir aplinkos sudaromų kliūčių, trukdančių tokiems asmenims kaip ir kitiems žmonėms visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje, sąveikos“

Teigiamas tarptautinės teisės vaidmuo:

- 1) Remiantis SESV 216 straipsnio 2 dalimi, Europos Sąjungos sudaryti tarptautiniai susitarimai yra privalomi Sąjungos institucijoms ir atitinkamai turi viršenybę ES aktų atžvilgiu;
- 2) ES sudarytų tarptautinių susitarimų viršenybė antrinės teisės aktų atžvilgiu reiškia, kad šie teisės aktai turi būti aiškinami, kiek tai yra įmanoma, remiantis tais susitarimais;
- 3) ES JT Konvenciją patvirtino (Sprendimas 2010/48), todėl JT Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatos nuo jos įsigaliojimo yra sudėtinė ES teisinės sistemos dalis;
- 4) Remiantis Sprendimo 2010/48 II priedu, Direktyva 2000/78/EB yra vienas iš Europos Sąjungos teisės aktų, susijusių su JT Konvencijoje reglamentuojamais klausimais, ir atitinkamai Direktyva, kiek tai įmanoma, turi būti aiškinama laikantis šios Konvencijos

ESTT 2013-11-07 sprendimas *Z c. A Government department, C-363/12*

- Teismas pakartoja sprendime *HK Denmark* įtvirtinę negalios sąvoką ir patikslina, kad sąvoka „negalia“, kaip apibrėžta Direktyvoje 2000/78/EB, turi būti suprantama ne tik kaip „negalėjimas“ vykdyti profesinės veiklos, bet ir kaip „kliūtis“ vykdyti tokią veiklą (77 p.)
- Sąvoka „negalia“, kaip tai suprantama pagal Direktyvą 2000/78, „suponuoja, kad sutrikimai, dėl kurių kenčia asmuo, kartu su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti profesiniame gyvenime tokiomis pat kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis“ (80 p.)
- «„Negalėjimas susilaukti vaikų <...> savaime iš principo nėra kliūtis numatytajai motinai įsidaibinti, dirbti ir tobulėti“ (81 p.); Esant šioms sąlygoms reikia konstatuoti, kad liga, kuria serga Z., nėra „neįgalumas“, kaip tai suprantama pagal Direktyvą 2000/78/EB

Sprendimas Z. Kritinės pastabos

- Teismas tikriausiai remiasi medicininiu negalios modeliu ir dėl to laikosi siauresnio požiūrio, nei pagal Konvenciją
- Dėl tokio **siauresnio požiūrio** paneigiama teisė į su darbu susijusias galimybes, o **paprastai tai Direktyvos taikymo sričiai būtų priskirtina vien todėl, kad labiau ribojančios Teismo taikytos negalios sampratos negalima paaiškinti vien atitinkamo asmens būkle**

25

ESTT 2014-12-18 sprendimas *Kaltoft* byloje C-354/13

- ES teisėje nėra įtvirtintas bendrasis nediskriminavimo dėl nutukimo principas, taikomas darbui ir darbo sąlygoms
- Teismas pakartoja sprendime HK Denmark pateiktą „negalios“ sampratą
- Tačiau jei konkrečiomis aplinkybėmis dėl darbuotojo **nutukimo** atsiranda **apribojimas, visų pirma nulemtas fizinių, protinių arba psichikos sutrikimų, kurie kartu su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti asmeniui visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti profesiniame gyvenime tokiomis pačiomis kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis, ir jei šis apribojimas yra ilgalaikis, tokia būklė gali patekti į sąvoką „negalia“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/78/EB**
- Pavyzdžiui: „jei darbuotojo nutukimas neleistų jam visapusiškai ir veiksmingai užsiimti profesine veikla tokiomis pačiomis kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis dėl **sumažėjusio judrumo ar šiam asmeniui atsiradusių patologijų, kurios trukdytų dirbti savo darbą arba sukeltų sunkumų vykdyti profesinę veiklą**“ (60 p.)

26

Kaltoft. Kritinės pastabos

- Viena vertus, tai, kad Teismas išplečia požiūrį į negalią, kaip galinčią apimti nutikimą, yra teigiamas ženklas
- Kita vertus, dėl reikalavimo, kad atitinkamas asmuo dėl savo sutrikimų patirtų „apribojimus“, į šią sampratą gali nepatekti tam tikro pobūdžio diskriminuojanti praktika, kaip antai stereotipai arba kitoks išankstinis nusistatymas

ESTT 2016-12-01 sprendimas *Daouidi* byloje C-395/15

- Teismo taikoma negalios apibrėžtis reiškia, kad apribojimas turi būti laikomas „ilgalaikiu“
- Vertindamas, ar atitinkamo asmens darbingumo apribojimas yra „ilgalaikis“, nacionalinis teismas privalo remtis „visa turima objektyvia informacija“, ypač „dokumentais ir pažymomis“, susijusiais su tokio asmens būkle, „parengtais remiantis naujausiomis žiniomis ir naujausiais medicininiais ir moksliniais duomenimis“ (57 p.)
- Atrodo, kad Teismas kaip „atitinkamo asmens darbingumo apribojimo“ įrodymu remiasi medicininio požiūriu į negalią, didžiausią įrodomąją reikšmę teikdamas medicininėms pažymoms
- Sunku vertinant įrodymus išsiaiškinti „objektyviųjų elementų“ sąvoką (pvz., pažymų neatitikimas, diagnostinis neaiškumas) arba pateikti Teismo prašomus įrodymus, susijusius su psichosocialiai neįgaliais asmenimis

Tinkamos sąlygos pagal JT Neįgaliųjų teisių konvenciją

- **2 straipsnis: tinkamos sąlygos** – būtini ir tinkami pakeitimai ir **pritaikymas**, dėl kurių **nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta** ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę **kaip ir kitiems asmenims naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis ar galimybę užtikrinti šias teises ir laisves**
- **Tinkamos sąlygos** – priemonės, kurių pagalba pasiekama visapusiška neįgaliųjų lygybė
- **Materialioji taikymo sritis:** pareiga sudaryti tinkamas sąlygas siekiant „užtikrinti neįgaliesiems galimybę kaip ir kitiems asmenims naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis ar galimybę užtikrinti šias teises ir laisves“ (2str.)
- **Subjektinė taikymo sritis:** ši pareiga taikoma visų neįgaliųjų atžvilgiu (1 str. 2 d.)

29

Tinkamos sąlygos pagal JT Neįgaliųjų teisių konvenciją

- **Individualios / individualizuotos:** panaikinti specifinius sunkumus, su kuriais **atitinkamu atveju** susidurtų atskiri neįgalieji siekiant užtikrinti jiems galimybę kaip ir kitiems asmenims naudotis visomis žmogaus teisėmis
- **Tinkamos / veiksmingos:** tinkamos konkrečioje situacijoje pašalinant sunkumą (Neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr 4, 2016 m. rugpjūtis); materialinės ir organizacinės priemonės; neįgaliojo ir tinkamas sąlygas užtikrinti privalančio subjekto dialogo būtinybė
- **ex nunc pareiga** (Neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr 2, 2014 m. balandis): kyla nustačius situaciją, kurioje būtinas pritaikymas neįgaliajam
- **Atsisakymas sudaryti neįgaliesiems tinkamas sąlygas** reiškia **diskriminaciją** dėl negalios (*sui generis* diskriminacijos forma)

30

Tinkamos sąlygos pagal pagal ES teisę

- **Direktyvoje 2000/78/EB**, priešingai nei Konvencijoje (2 straipsnyje), nėra pateikta aiškos tinkamų sąlygų sąvokos
- **5 straipsnis: prireikus konkrečiu atveju** darbdaviai imasi **tinkamų priemonių, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos gauti darbą, dirbti, kilti tarnyboje arba mokytis**, nebent dėl tokių priemonių būtų **neproporcingai apsunkinamos darbdavio pareigos**
- 20 konstatuojamoji dalis: „Turėtų būti imtasi reikiamų priemonių, t. y., veiksmingų ir praktinių priemonių, skirtų darbo vietai neįgaliesiems paruošti, pavyzdžiui, **pritaikyti patalpas ir įrengimus, nustatyti darbo laiko modelius, paskirstyti užduotis, organizuoti mokymą arba aprūpinti integracijos ištekliais**“

31

Tinkamos sąlygos pagal pagal ES teisę

- Pirmiau cituotame sprendime *HK Denmark* ETT, remdamasis JT Neįgaliųjų teisių konvencijos 2 straipsniu, konstatavo, kad „pagal Direktyvą 2000/78 ši sąvoka turi būti suprantama kaip **įvairių kliūčių, trukdančių neįgaliesiems visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti profesiniame gyvenime** tokiomis pat kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis, **pašalinimas**“ (54 p.)
- 20 konstatuojamojoje dalyje pateiktas reikiamų priemonių sąrašas nėra baigtinis, todėl darbo laiko sutrumpinimas gali būti viena iš Direktyvos 5 straipsnyje nurodytų pritaikomųjų priemonių, jei darbo laiko sutrumpinimas sudaro darbuotojui galimybę toliau vykdyti savo darbą (Sprendimas *HK Denmark*)
- **Materialioji taikymo sritis:** visi valstybino ir privačiojo sektoriaus darbdaviai darbo, užimtumo ir karjeros sektoriuose, įskaitant mokytojus ir veiklą darbuotojų arba darbdavių organizacijose
- **Subjektinė taikymo sritis:** taikoma visiems neįgaliesiems pagal Teisingumo Teismo suformuluotą sampratą (žr. aukščiau)

32

Neproporcingas apsunkinimas (1)

- Riba
- **Finansinės išlaidos:** sąlygų pritaikymas neturi sukelti **neproporcingos finansinės našos**
- Būtina atsižvelgti visų pirmą į priemonių **finansinius** ir kitus susijusius kaštus, į **organizacijos arba įmonės dydį ir finansinius išteklius** bei į galimybę gauti **valstybės finansavimą ar kitos rūšies pagalbą** (21 konstatuojamoji dalis)
- **Konvencijos** požiūriu svarbiausia – proporcingas santykis tarp naudojamų tinkamų sąlygų sudarymo **priemonių** ir jų **tikslo**, t. y. galimybės sudarymo neįgaliajam visapusiškai naudotis atitinkamomis teisėmis (Bendroji pastaba Nr 6)

33

Neproporcingas apsunkinimas (2)

- **JT Neįgaliųjų teisių konvencija: Sąnaudos – vienas iš rodiklių**, į kurį būtina atsižvelgti kaip ir į tai, kad finansinius įsipareigojimus galiausiai padengia valstybė. Taip pat būtina įvertinti, **kokia apimtimi ši priemonė sudaro galimybę sumažinti arba kompensuoti negalią**. Neįgaliojo ir darbdavio **interesų pusiausvyrą** būtina užtikrinti įvertinant bendrą atitinkamos situacijos naudą ir nuostolius (pvz., ne tik asmeninę naudą neįgaliajam, bet ir naudą, kurią kiti negalios neturintys ir ją turintys darbuotojai gali gauti dėl priemonių, kuriomis bendra darbo aplinka yra labiau pritaikoma individualiems poreikiams)
- **Konvencijoje** nustatyta, kad **atsisakymas sudaryti neįgaliesiems tinkamas sąlygas yra diskriminacija (2 straipsnio 3 dalis)**
- Tos pačios išvados galima prieiti ir **aiškinant ES direktyvą**, ypač dėl pareigos ją aiškinti remiantis Konvencija.

34

Išvados

- 2006 m. gruodžio 13 d. JT Konvencija neabejotinai turėjo didelės įtakos ES teisės aktams dėl kovos su diskriminacija
- Tačiau kol kas negalima tvirtinti, kad Konvencija ir ES teisė yra visiškai suderintos
- Apibendrinant, **ilga neįgalių asmenų atskirties istorija *formaliai* baigėsi, tačiau veiksminga apsauga nuo diskriminavimo dėl negalios JT Neįgaliųjų teisių konvencijos tikslus ir siekius įgyvendinant ES teisės aktuose dar nepasiekta**

Bibliografinės nuorodos

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 6 (2018), UNDoc.CRPD/C/GC/6.

Degener T., *A New Human Rights Model of Disability*, in V. Della Fina, R. Cera, G. Palmisano, *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A commentary*, 2017, Springer

Favalli S. – D. Ferri, *Tracing the Boundaries between Disability and Sickness in the European Union: Squaring the Circle?*, *Eur J Health Law*. Dublikas, 15 ir tolesni punktai.

Ferri D., *L'accomodamento ragionevole per le persone con disabilità in Europa: da Transatlantic Borrowing alla Cross-Fertilization*, in *Comparative and European Public Law*, 2, 2017, 381 et seq.

Ferri D., *The conclusion of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the EC/EU: some reflections from a "constitutional" perspective*, European Documentation Centre - University di Catania - Online Working Paper 2010 – Special series no. 4, March 2010

The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities. A commentary. by S. Marchisio, R. Cera, V. Della Fina, Aracne Editrice, 2010

Bibliografines nuorodos

Leonardi M. – Scaratti C., *Persone con malattie croniche nel mondo del lavoro in Europa e modello biopsicosociale della disabilità. Il progetto Pathways*. Bollettino Adapt, www.bollettinoadapt.it, 17 May 2016, 2 et seq.

Lourenço L. – Pohjankoski P., *Breaking Down Barriers? The Judicial Interpretation of “Disability” and “Reasonable Accommodation” in EU Anti-Discrimination Law* in U. Belavusau and K. Henrard, *EU Anti-Discrimination Law Beyond Gender*, 2018, Hart, 321 et seq.

Pastore M., *Disabilità e lavoro: prospettive recenti della Corte di Giustizia dell’Unione Europea*, in *Rivista del Diritto e della Sicurezza Sociale*, XVI, 1, 2016, pp. 199 et seq.

Waddington L., *Saying All the Right Things and Still Getting it Wrong. The Court of Justice’s Definition of disability and Non-Discrimination Law*, in *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 22,4,2015, 56 et seq.

Waddington L., *The Influence of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities on EU Non-Discrimination Law*, in U. Belavusau and K. Henrard, *EU Anti-Discrimination Law Beyond Gender*, 2018, Hart, 363 et seq.

**Ačiū
už dėmesį!**

angela.vernia@giustizia.it